

O TJERANJU U ŽICU U *ONOM* RATU

Slavica Garonja, Parusija, glasovi ispod paprati, Prometej, Novi Sad 2019., 198. stranica

(Parusija, za one manje upućene u doktrine pravoslavlja, pomen je onima koji odavno više nisu na ovome svijetu.)

Najbolje bi bilo da se napisano u ovoj knjizi nije dogodilo i da je cijeli roman dr. sc. Slavice Garonje, srpske folkloristice i nagrađivane književnice, plod autoričine imaginacije i vrsnog literarnog izričaja. Autorica u prvim poglavljima romana opisuje konac 1941. i početak 1942. godine kada je drugi val ustaškoga nasilja nasrnuo na stanovnike sela duž papučkog potoka Brzaje do njenog ušća u Orljivu, koja sa Psunja teče prema Požegi. Većina likova iz romana Parusija, glasovi ispod paprati, nije vidjela kako vode njihove Orljave utječu u Savu. Nisu bili ni u Pakracu, a samo su rijetki – muškarci – bili u Voćinu. Njeni likovi nisu imali potrebe putovati ni posjećivati okolne gradove pa ni u sajmene dane. Povjesničari su izračunali da se seosko stanovništvo Slavonije do industrijskoga doba cijeloga života kretalo u krugu ne većem od 30 kilometara. No, kako je konfiguracija terena između Klisača i Ravne gore – između kojih je Brzaja izdubila kanjon – takva, nisu se ni mogli kretati „u krugu“ već u dvije elipse: onoj koja iz Kamenske i okolnih sela ide preko Zvečeva do Voćina te elipsi koja se protegnula iz Kamenske prema Požegi. Tako i likovi iz nedalekog sela Kruševa, koji su bili tako živi (popisala ih je između 191. i 195. stranice i upisala ili kada su umrli ili kada su zadnji puta viđeni te gdje su živjeli i u kakvom su, eventualnom srodstvu s Bakom, koja je odista baka Slavice Garonje; ili su preživjeli onaj rat – jer autorica onaj rat zove onim ratom, a ovaj rat ovim ratom), odlaze iz sela u šumu, cijepaju drva, brinu o krmivima i tetoše marvu. I, kako piše autorica, jednostavnim poslovima i u sumanutim vremenima stvaraju iluziju svakodnevice. A ta iluzija koštala je mnoge.

Autorica piše na srpskom jezičnom standardu, likovi Hrvati govore hrvatskim jezikom, likovi Srbi dijalektom srpskoga jezika kakvim su govorili četrdesetih godina prošloga stoljeća pa na istoj stranici piše da su neki otjerani neki oterani, a neki oćerani. Gotovo se osjeti praznina u ustima starijih likova kojima su natruli gornji zubi pa se čini da imaju govornu manu, no tko je tada brinuo o dentalnom zdravlju. A ni izostanak mentalnoga zdravlja nije se smatrao nekim hendikepom jer su seoske zajednice brinule o svim članovima i nalazile im poslove koje mogu obavljati i tako se osjećali korisnima. I važnima u svojim očima. Tako su neki nosili nadimke koji odražavaju njihov karakter – definirati neku osobu u jednoj riječi nije uspjelo ni jednom znanstveniku ni filozofu; seoski mudraci su nepogrešivi u davanju nadimaka. I nerijetko se ni Baka ne sjeća imena nekog suseljana, ali cijeli njegov karakter (i život) sadržan je u jednoj jedinoj riječi – nadimku. Taj sklad Papuka, prirode na Papuku i ljudske vrste u papučkim selima poremetio je dolazak ustaša i nedobronamjerne vlasti. No, prvih tjedana nitko nije na nove vlastodršce ni obraćao pažnju jer koja je vlast bila dobronamjerna prema stanovnicima sela podno Papuka. I nitko se, osim komunista, nije pripremio za rat. A onda je uslijedio pogrom, protjerivanje Roma i Židova te Srba, kojeg Slavica Garonja opisuje u izvrsnom romanu Povratak u Arkadiju – za kojeg je dobila nagradu Pečat vremena – i na koji se naslanja roman Parusija, glasovi ispod paprati, koji će tek pobrati nagrade.

No, najveću nagradu ovaj roman je već dobio: opisao je zimski udar ustaške vlasti, odnosno patnju nemoćnih stanovnika sela podno Papuka i njihovo tjeranje/teranje/ćeranje u žicu u Požegu. Autorica kao da danas sluša svoju davno umrlu Baku i bilježi njene impresije o užasu oko pravoslavnoga Božića 1942. godine. Baka joj niže sudbinu svojih rođaka, poznanika i prijatelja, a Slavica Garonja, preakademizirana i kauzalno formatirana, priče ponegdje i ponekad stavlja u kontekst koji Baka nije iz svoje negramatičke, gotovo analfabetske, perspektive ni mogla uložiti. A njoj današnja perspektiva nije ni bila potrebna. Baka je središnji lik romana i glavni narator događaja i ne opisuje organizaciju otpora nasilnicima već faktografski navodi palež, klanje i bijeg u nepristupačne dijelove Papuka. Mi povjesničari smo reakciju progonjenih i njihov život u šumi, brigu o ženama i djeci – te isprva sporadične a ubrzo i sustavne napade na organe vlasti i borbe s jedinicama koje je vlast slala na šumnjake, one koji su se odmetnuli u šumu – nazvali antifašizmom, a ustankom prve pucnjeve prema ustašama. Ubrzo je prostor šumnjaka postajao veći, a nasilja rjeđa jer se ni ustašama ni nacistima nije mililo ulaziti u kanjon Brzaje, koju su nazvali Mala Moskva. Naime, slavonski komunisti su i na sjevernoj i zapadnoj i južnoj strani Papuka organizirali vojne jedinice, majstorske radionice za popravljavanje i izradu oružja, manufakture za proizvodnju kože i sukna, otvorili škole, tvornice lijekova i bolnice. Danas te prostore zovemo slobodni teritorij. Na Papuku nedaleko Zvečeva, spominje Slavica Garonja, izlazio je Glas Slavonije, prve slavonske antifašističke novine. I te su novine imale spomenik. A mnogi spomenici iz onog rata nestali su u ovom ratu. Bakine priče Slavica Garonja – ponegdje i ponekad kako je već rečeno – potkrepljuje dokumentima i čini roman pravom poslasticom za povjesničare koji istražuju Drugi svjetski rat u Slavoniji. I pravom žgaravicom suvremenim revizionistima koji umivaju Nezavisnu Državu Hrvatsku i ustaški pokret, kako to u Predgovoru navodi Vinko Tadić, slavonski povjesničar u usponu.

Koliko Slavica Garonja izvrsno poznaje aktualnu društvenu klimu Slavonije svjedoči latinično i ćirilično izdanje romana Parusija, glasovi ispod paprati, koji se razlikuju samo u Predgovoru. Sadržano u jednoj riječi: izvrsno.

Dr. sc. Slavica Garonja (1957) živi i stvara u Beogradu, a sveučilišni je profesor na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu. Objavila je monografije o narodnoj poeziji Srba iz okolice Pakraca i Požege, Srba iz Like i Korduna te etnografske slike Vojne krajine. Istražuje i piše o rodnoj ideologiji, a zapaženi su joj romani u kojima problematizira život i egzodus Srba iz Slavonije. Piše i pjesme.

Zdenko **Samaržija**